

Prezentări și recenzii (*Comptes rendus*)

KURT BITTEL, HATTUSCHA HAUPTSTADT DER HETHITER. GESCHICHTE UND KULTUR EINER ALTORIENTALISCHEN GROßMACHT, DuMont Buchverlag, Köln, 1986, 232 pag., 18 (color) + 122 (alb/negru) fotografii, desene, planuri.

Rod al înmănușterii unor prelegeri mai vechi, ținute în 1967 la Bryn Mawr College din Pennsylvania, precum și al cercetărilor din ultimii ani, cea de-a doua ediție germană – prima a apărut în 1983 –, căreia i s-au adus unele modificări, prezintă, într-o formă grafică de înaltă ținută și într-un limbaj accesibil tuturor categoriilor de cititori, sără însă a face rabat de la conduită științifică, etapele cercetării arheologice a orașului Hattuşaş, a descoperirilor din zonele apropiate lui, a evoluției de-a lungul secolelor, de la primele manifestări prehittite și până în perioada frigienilor și persilor, a ceea ce a fost odinioară Eōgazkōy.

Volumul debutează cu capitolul „Entdeckungen und Ausgrabungen, Lage und Landschaft, Archive, Urkunden zur Stadtgeschichte” (p. 9–31) ce se vrea o introducere în tulburătoarea aventură a descoperirii și, ulterior, a investigării științifice a capitalei imperiului hittit, aventură la care și-au adus contribuția, pe măsura posibilităților, o pleiadă de istorici și nu numai.

Săpăturile arheologice au precizat existența mai multor faze de locuire la Boğazkōy (bronzul timpuriu, perioada de trecere la bronzul mijlociu, așezarea prehittită din sec. 19–18 î.Chr. și cea asiriană veche, capitala imperiului vechi a hittitilor din sec. 16–15 î.Chr., capitala mareiui imperiu hittit din sec. 14 î.Chr., așezarea din sec. 13 f.Chr.) și în jurul acestui punct, la Ciradere, Yarikkaya, Yerkapi, Emirler,

Tikman etc. (cap. 2 „Die Stadtanlage, ihre Entwicklung und ihre monumentalen Bauten”, p. 32–86).

O interesantă și sugestivă incursiune în viața cetății din sec. 14–13 î.Chr. este făcută în cap. 3 „Die Königsburg des 14. und 13. Jahrhunderts v. Chr.” (p. 87–132). Astfel, aflăm unele aspecte economice, militare, politice cu care s-au confruntat conducătorii imperiului hittit; stat ce a rivalizat la un moment dat cu Egiptul și alte forțe militare din Orient. Tocmai raporturile dintre cele două mari state – Egiptul și Imperiul Hittit –, luptele și tratatele de pace, stau în centrul cap. 5 „Das Hethiter-Reich und Ägypten im Lichte der Ausgrabungen und der Archive von Hattuscha” (p. 162–178). O deschidere spre problematica segmentului de carte menționat, precum și completări aduse celor discutate în primele capitole, îl face cap. 4 „Das hethitische Felsheiligtum von Yazilikaya, seine Deutung und Datierung” (p. 133–161).

Ultimul capitol, al 6-lea, „Hattuscha-Boğazkōy zur Zeit der Phryger und Perser” (p. 179–209) reconstituie imaginea așezării în perioada declinului statului hittit și, apoi, a dispărării sale.

Volumul mai conține un tabel cronologic (p. 210–211), unul stratigrafic (p. 212), lista bibliografică (p. 213–220) și un registru tematic (p. 220 și urm.).

Cristian Schuster

A Remarkable Issue: *Orpheus*, 1, 1991

Sofia University Press issued a “publication of the International Council of Thracology, Dragan European Foundation and SGA – International Association Terra Antiqua Balcanica”, under the name of *Orpheus*. The first issue (Editor-in-Chief: Ivan Marazov) includes contributions by outstanding representatives of today’s Indo-European, Thracian, and Balkan studies. Several of the articles may be considered as excellent examples of serious interdisciplinary investigation.

D. G. Zanotti, in “Varna: The Interpretation of the Evidence from the Necropolis”, draws new conclusions from the finds of the now famous site. Specific features of the Varna cemetery are analysed in detail: extramural location, divergent body-positions (flexed, contracted, supine), use of ochre, etc. Zanotti also classifies the Varna material artifacts: snail shells (*Spondylus* and *Dentalium*), pottery (dominantly Karanovo VI/ Gumelnita), metal implements (with a significant parallel between Varna axes and the „Colchidic” type of Caucasus and Anatolia). The author considers that there is evidence of a new ethnic group (especially males) mixing with indigenous Neolithic population at Varna.

The use of ochre, the pit-graves, and the new physical type point to an intrusion coming from the area of the Lower Dnieper. Zanotti suggests a connection between the Varna phenomenon and Gimbutas’ “Kurgan Wave Two”; Varna may also help a better understanding of the supposed Balkan penetration into Anatolia (viewed by some scholars as the origin of the earliest Indo-European presence in Asia Minor).

In “Linguistic Commentary to Several Thracian Mythical Images”, V. N. Toporov comments mainly on some Thracian mythologic names. Through comparisons with data from other Indo-European areas, Toporov reaches interesting conclusions regarding Thracian theoforics, such as *Pyrula*, *Purula*, *Pirurus*, reflecting a sacred-fire cult (cf. IE *pur- ‘fire’); important correspondences are indicated, with both ancient fire-rituals (e.g. Hittite *purliliia*, Roman *Palilia*/*Parilia*), and modern Balkan ones (e.g. Bulgarian *pdelelija*, Romanian *pirliti*). The final part of Toporov’s article dwells upon possible Balkan perpetuations of Thracian deities, such as “the Thunder-God and his wife”. In connection with Baltic *Perknas*/ *Perkons* (Slavic *Perun*), Toporov mentions Thracian *Perkos*, *Perkonos* (theoforics), Albanian

Perēndi 'God', as well as modern Balkan appellatives recalling "ritual 'substitutes' of the Thunder-God's wife" (e.g. Bulgarian *peperuna*, Romanian *păparudă*, *pipirundă*, Albanian *perperonë*). Also very interesting is the parallel between the name of the Thracian goddess *Bendis* and a Lithuanian "mythological 'binding' figure", *Bentis*. Such comparisons are meant to "guide researchers towards further investigations".

L. A. Gindin's "Spatial-Chronological Projection of the 'Original Homeland' of the Indo-Europeans" uses data from older and more recent authorities in the field, in order to establish "three basic periods": 1. "Proto-Indo-European" (5th – 3rd mil. BC), preceding the IE fundamental diffusion from an original homeland (which, according to Gindin, "should be localized within the Balkan Peninsula and the Pontic steppes to the north-east"); 2. "Pre-Indo-European" (3rd – 2nd mil. BC), a period which meant a "disintegration of the Indo-European ethnic and linguistic community and further migrations" (Proto-Luwians, Proto-Greeks, Proto-Macedonians, Proto-Phrygians, and Paiones appear as protagonists of that age); 3. IE "historical period" (early 2nd mil. BC – 1200 BC), represented by early historical peoples, attested as Luwians, Hittites, and Mycenaean Greeks. While trying to turn to good account apparently irreconcilable visions (Sturtevant, Kretschmer, Gamkrelidze/Ivanov, Mallory), Gindin finds a theoretical basis in Trubetzkoy's idea that a "linguistic family does not /.../ presuppose the common origin of many languages from the same proto-language", and that "the language family may be the product of purely divergent or purely convergent development or /.../ the product of a combination of both types of development /.../".

V. L. Tsymburskiy begins his article "Archises-Serpent. An Early Thracian Motif in Virgil's *Aeneid*" by proposing a link between some archaic implications of *Archises* and *Aineias* (as representatives of the "Trojan Skepsis") and Thracian onomastic elements, such as *Ainos*, *Ainea* (city names). Tsymburskiy considers that a "Thracian" *Angisas* should be referred to IE **ang^u(h)i-* 'serpent', the root-basis of *Archises'* name. The mythologic allusion is to a universal symbol of rejuvenation – "the snake shedding its skin". The author points out other aspects of serpent-mythology in both Trojan and Thracian traditions, and he tries a balance of "poetic" and "scientific" reconstruction. Thus a meaningful Trojan-Thracian connection is credibly revealed.

There follow three articles with one basic item in common: the typical Indo-European ways of marking sacred areas:

Angela Della Volpe's "From the Hearth to the Creation of Boundaries" is a remarkable result of an interdisciplinary approach (the main arguments being linguistic, anthropologic, literary, and archaeologic). The author analyses the implications of the "domestic hearth" (designated by terms like Greek *bothros* and Latin *focus*) in "the social and ceremonial activities, as well as the political organization of a group." The round – or square-shaped hearth is, among other things, a central element in Kurgan burials, and in ritual practices specific to most Indo-Europeans. Angela Della Volpe presents hearth symbolism as a feature of utmost importance in the establishment of certain sacred areas, as well as in the marking of "formal boundaries".

I. Marazov's "Aspects of the Royal Hestia. 2. Hestia, Wealth, Fire and the Sun" focuses on the connection between the hearth-goddess (attended by fire – and sun-symbols) and various instances of IE boundary-marking rites (such "the cutting of a circle around the fire by the founder of the Macedonian dynasty"). Marazov tackles the implications of the seemingly "modest" Hestia (cf. Latin *Vesta*) within IE mythology. Specific Thracian facts (such as the "all-seeing and omniscient" traits of Zalmoxis, and the supervision suggested by the magic eyes of Thracian helmets) are minutely analysed by the author, who concludes that:

"gold, fire, and the Sun occur constantly /.../ as key elements in the royal investiture"; "the wealth-fire-Sun identity is associated with the idea of the royal Hestia".

In his turn, the late L. A. Lelekov contributes "On the Semantics of Centric Plans during the Indo-European Archaic Period", which also tackles the ritual-ideologic implications of circular and square outlines (from Aeneolithic Kurgans to *Roma Quadrata*, and to "early Bulgarian circular structures"). Lelekov intended a geographic-statistical approach, in trying to establish the distribution of circular and square sacred areas over territories inhabited by early Indo-European speakers. The author, cautiously, draws conclusions such as: "the symbolism of the square, /.../ following the celestial orientation, seems to have placed itself from the very beginning in the service of the priestly ideology"; during the "activated Indo-European conquering migrations, when the social position of the military aristocracy was particularly strong," circle-symbolism marked both "the territories conquered" and the "wheel-city" (as viewed by Plato).

J. P. Mallory's "The Proto-Indo-European 'Sword'?" discusses the reconstruction of IE *nsi-s 'sword' in connection with some of the earliest (ca. 4000 EC) sword-like implements made of flint, and with archaic copper and bronze daggers of the North-Pontic area. The question mark of the title already suggests the difficulties of such an approach: one cannot automatically attribute certain archeologic finds to representatives of a certain linguistic family. We may 'however' safely agree to Mallory's statement: "The evidence then indicates that the existence of Proto-IE *nsis 'sword' cannot be rejected *a priori* on archaeological grounds" (especially since some of the earliest sword-like implements were found in an area considered by many scholars as part of the primary IE homeland).

In their article "On the 'Breakaway Scythians' (Herodotus, IV, 22)", M. N. Pogrebova and D. S. Raevsky sustain (mainly by a "lengthy archaeological digression") and complete Herodotus' reference to some important events of the early Scythian history. The authors observe especially the presence of pre-Scythian and Cimmerian types of objects among the grave goods of the Middle Volga (the Ananyeno, area). There seems to have existed a massive participation of Caucasian ("Koban-Colchidean") elements in the Scythian migration under discussion. A possible connection with "the return of the Scythian troops from Western Asia" (7th – 6th centuries BC) is also taken into account. And the map included in the article suggests that the "breakaway" meant rather a migration (to the Middle Volga) from the North-Caucasian (Kuban-Terek) region, rather than from the Don (as suggested by Herodotus).

M. Szabó, in his "Thraco-Celtica", analyses aspects of "the relations between Thracians and the Celtic civilization", a connection going from the "role of Thrace in the birth of Celtic art" (the "Istro-Pontic", or "Gundestrup" style) to "the Celtic invasions directed against the Hellenistic world". The author manages an identification of elements of Thracian origin in objects and techniques representing "the cultural and artistic *koiné* of the Oriental Celts" (filigree, granulation, torques, fibules, drinking horns).

F. G. Woudhuizen's "The Earliest Evidence of Luwian Hieroglyphic Writing" tries a "balanced synthesis" of conflicting views on the dating of the earliest samples of Luwian script. The author is inclined to consider that Luwian writing "can be traced back to the times of the old Assyrian trading colonies" (1900 – 1740 BC), though seals with hieroglyphs from that time "are an extremely rare phenomenon". Besides linguistic interpretation of "possibly Indo-European elements" written in Luwian hieroglyphs (e.g. words apparently derived from IE **aner-* 'power, strength', or **naw-* 'ship'), there is an interesting comment on the presence

of the wheel-symbol on a Kültepe seal ("a clear example of Indo-European ideology").

Finally, L. S. Bayun and V. E. Orel interpret "The Inscription from Sitovo". The approach has elements of novelty in both "transliteration" and "interpretation". The Sitovo script, dated "between the 3rd and the 1st centuries BC", is regarded as "alphabetic and fairly similar to the Old Phrygian system". Both individual signs ("negligently carved") and ligatures are analysed. The authors try their own division into words and clauses, and propose a translation. The latter makes the inscription appear as a reflec-

tion of the Bacchus-cult. An important conclusion of the article is that "the language of the text may be linguistically identified as a Phrygian dialect" (as evident in vocabulary syntax, and "some phonological details", such as assimilation and spirantization).

After reading the whole of *Orpheus*, 1, 1991, we may conclude that the issue contains valuable contributions to the study of Indo-European and Palaeo-Balkan problems. It is obvious that *Orpheus* may become a most felicitous meeting-place for opinions coming from both East and West.

Adrian Poruciuc

UWE FIEDLER, *Studien zu Gräberfeldern des 6. bis 9. Jahrhunderts an der unteren Donau*, Verlag Dr. Rudolf Habelt GMBH, Bonn 1992 (Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie, Band 11 (Aus dem Seminar für Ur- und Frühgeschichte der Freien Universität Berlin), Teil 1, XIV + 364 p., cu două anexe (1 și 2a, 2b) și 117 figuri în text; Teil 2, p. 365–517 și 117 planșe în afara textului.

Cartea lui Uwe Fiedler, dedicată memoriei tatălui său, începe cu un *Cuvînt Înainte* al Editorului, semnat de un colectiv de cercetători germani în frunte cu Bernhard Hänsel (Berlin) (p. VII) urmat de o prefată a autorului (p. VIII – X) și de *Sumarul* ambelor părți. (p. XI – XIV).

Partea I a cuprinde regiunea investigată, cadrul istoric, descoperirile funerare din secolele VI și VII (tempurii), bizantine timpurii și slave, precum și necropolele din secolul VII până în secolul IX și se încheie cu un rezumat tradus și în limbile engleză, română și bulgară și cu legenda anexelor (p. 1–364).

Partea a II-a cuprinde izvoarele istorice și bibliografia folosită, ordonate alfabetice (p. 364–411), catalogul descoperirilor funerare organizat pe necropole și vestigii izolate din România și Bulgaria, însotit în cazul cimitirilor mai importante de planul săpăturilor, cu orientarea, numerotarea și sigla mormintelor, după rit, mai întâi pentru necropolele de incinerare cu urne, apoi pentru cele birituale (p. 413–517). Cele 117 planșe adăugate reprezintă documentarul arheologic al necropolelor mai importante descoperite în cele două țări (între Carpații Meridionali și Munții Balcani) cu inventarul specific, pe morminte, în cazul celor de inhumare și cu desenul scheletului cu poziția și orientarea din mormort sau chiar cu ilustrații fotografice.

“Acestea ar fi, pe scurt, datele privind conținutul celor două părți ale volumului recenzat, tipărit în condiții grafice de excepție (pe hârtie cretată), am spune chiar, de invidiat, fapt pentru care aprecierea superlativă nu ar fi de prisos.

Înainte de a trece la analiza volumului, se cuvine să remarcăm de la bun început că atrage atenția caracterul sistematic al lucrării. Vom parcurge, urmând ordinea expunerii, subiectul tratat în partea I în cele două mari secțiuni, *Die Grabfunde des 6. und frühen 7. Jahrhunderts*, respectiv, *Die Gräberfelder des 7. bis 9. Jahrhunderts*, cu subîmpărțirile de rigoare, precedate de cele două mici expuneri introductive privind regiunea investigată și cadrul istoric, lucrarea încheindu-se cu obiceiurile de înmormântare, cercetările antropologice, istoria aşezării slavilor și protobulgarii la Dunărea de Jos după mărturia descoperirilor funerare și, la urmă de tot, firește, cu concluziile propriu-zise, expuse rezumativ.

Urmând aceeași ordine, ne vom referi apoi și la partea a II-a a volumului, atât asupra informației literar-istorice cât și a documentarului, ce nu a încăput în partea I, reprezentat prin catalog și planșe.

Din prefată scrisă de autor în iulie 1992, se desprinde faptul că s-a documentat în România (1983) și Bulgaria (1984), în muzeu pe materiale arheologice și că tipăririca lucrării de dizertație a fost susținută finanțată de către Societatea

VG Wort (München) și de Societatea Ernst Reuter a Universității Libere din Berlin.

Câmpul de investigare pentru tema tratată cuprinde, din România, partea de sud cu provinciile istorice Oltenia, Muntenia și Dobrogea, incluzând și o față din Moldova de Sud și din sudul Basarabiei (până la Valul Sudic de Pământ), iar din Bulgaria, partea de nord, dintre Dunăre și Balcani.

Tratarea *Cadrului istoric* al regiunii Dunării de Jos (p. 3–48) este făcută de autor în funcție de creația statului bulgar la 680 d.Chr. În acest sens, autorul reține relațiile dintre bulgarii turani nomazi (atestați în izvoare ca bulgari, kutriguri și utiguri), avari (de asemenea nomazi tiurci), slavi (sedentari, așlați de asemenea în migrație) cu Imperiul Roman de Răsărit (numit *Bizanț* de către autor), până la 680, și pe baza datelor de ordin arheologic și lingvistic. Apoi, de la această dată până la creștinarea bulgarilor la 864, relațiile Bulgariei cu Bizanțul și cele dintre slavii din Bulgaria și protobulgari, și de aici, până la căderea întregii Bulgarii la 1018.

Cadrul istoric se încheie cu un apendice de patru pagini, despre români după căderea stăpânirii bizantine în Peninsula Balcanică și despre originea românilor.

În afară de faptul că autorul reia o interpretare mai veche, neconcludentă, privind instalarea în masă a slavilor în Peloponez sub Mauriciu Tiberiu la 586 (neatestată arheologic), pentru perioada dintre căderea *limes-ului* dunărcan (614) și instalarea bulgarilor lui Asparuh la sud de Dunăre (680) nu prezintă o imagine coerentă a situației stăpânirii romano-bizantine la Dunărea de Jos, dovdă că nu mai vede un control al Imperiului la nord de Mesembria, începând din al doilea deceniu al secolului VII. În această expunere, lipsește orice referire la populația băștinașă (sau locală), pe un plan mai larg, dintre Dunăre și Balcani în perioada amintită (614–680). Lașă impresia că de la Delta și până în Balcani, bulgarii nu ar fi găsit la 680 decât slavi (*Cele șapte Neamuri și Severii*) ca să ne limităm doar la spațiul de pătrundere al neamului lui Asparuh, fără să mai amintim de partea vestică, dintre Dunăre și Munții Balcani.

Preluarea unor interpretări, de pildă cea a lui Veselin Beșevliev cu privire la *İmnennik*-ul hanilor bulgari (Irnik = Ernach), precum și a aceleia (V. Beșevliev) după care Ernach după Nedao (454) ar fi migrat în sudul Rusiei, unde ar fi contribuit, probabil, prin supușii săi (și încă decisiv) la etnogeneza bulgarilor, constituie o eroare, căci din relatarea lui Iordanes, rezultă neîndoilenic că Hernac, fiul mai mic al lui Attila, a primit loc de așezare „*in extrema minoris Scythiae*”, adică în Scitia Mică (Dobrogea). Folosirea denumirii *Moesia Inferior*, în mod repetat, în loc de *Moesia Secunda* este de asemenea o eroare (p. 3 și *passim*).